הורות מאמצת טובה — הילד המאומץ כזולת-עצמי

דורית נוי-שרב, מ.א.[1]

הרצון לאמץ מונע במידה רבה על-ידי צורך בסיסי לשמר את תחושת העצמי הבגור ואת ה'עצמי הזוגי', כך שניתן לראות את הילד המאומץ כזולת-עצמי (selfobject) עבור ההורים המאמצים. ייבחנו התנאים בהם עלולים היחסים האופטימליים של יחסי זולת-עצמי להשתבש ולפגוע בהתפתחות עצמי מלוכד של הילד המאומץ. ביניהם — עיבור לא מספיק של האבל והפגיעה הנרקיסיסטית של העקרות; רגישות-יתר של המאמצים לדחייה ונטישה; הפרעות באישיות ושימוש בהגנות ארכאיות, כגון פיצול והזדהות-השלכתית; וכן פאתולוגיה ביחסי הנישואים, כגון חולשת הברית הזוגית, או נוקשות-יתר של ה'עצמי הזוגי'. מוצע הרעיון שאימוץ מוצלח כולל תהליך הדדי של התפתחות והשתנות ביחסי זולת-עצמי. מודגשת חשיבות האיבחון המוקדם על מנת לסנן וגם להכין וללוות את ההורים המאמצים בתהליך האימוץ.

מבוא

קִ מעט תשומת-לב הוקדשה בספרות המחקר על אימוץ לבעיותיהם של ההורים המאמצים, ועיקר הדגש הוא בדרך כלל על בעיותיו של הילד המאומץ. במאמר זה נפנה את תשומת הלב לצרכים ולבעיות של הורים מאמצים לאור פסיכולוגיה העצמי, בעיקר לאור המושג 'זולת עצמי' (selfobject), ונבחן את השפעתם על תהליך האימוץ ועל התפתחות תחושת העצמי של הילד המאומץ.

מבחינות רבות הורים מאמצים עוברים אותן חוויות בגידול ילדים המאומץ כמו הורים רגילים. הדאגה והחרדה לשלומו של הילד והפחד לאבדו, הרצון להעניק לו, השמחה בהתפתחותו ובהישגיו, כל אלה קיימים אצל הורים מאמצים כמו אצל הורים רגילים. אלא שאצל הורים מאמצים מושלך על כל שלבי התהליך צילה הארוך של העקרות עם הפגיעה והאבל הכרוכים בה, וכן צילם של ההורים הביולוגיים, שזהותם והשפעתם הגנטית והפסיכולוגית לוטה לרוב בערפל, אך קיימת תמיד מאחורי הקלעים.

ההנעה להיות הורה היא מורכבת מאוד, ונובעת ממניעים של המשכיות גנטית, קונפורמיות לנורמות חברתיות, וצרכים נפשיים שונים של הגשמת פוטנציאל נשי-אימהי אצל האשה, וגברי-אבהי אצל הגבר. כבר פרויד, במאמרו מ-1914 על הנרקיסיזם (1), עמד על כך שבהורות קיימת מידה ניכרת של מוטיבציה נרקיסיסטית:

"הילד נהיה שוב מרכז הבריאה, 'הוד מעלתו התינוק' כפי שפעם דמיינו את עצמנו. הילד הזה יהפוך לאדם גדול ולגיבור במקום אביו, והילדה תינשא לנטיך כפיצוי מאוחר לחלומות אימה. ובעיקר — בנקודה הרגישה של היות בן-חמותה, הילד מכסיח מפלט מהמציאות הקשה, ונושא תקוה להמשכיות ולאלמוות".

ההנעה הנרקיסיסטית מחבטאת, הן במשאלה להתגאות בילד/ה, למצוא בהם את הרחבתן לתכונות של עצמך ושל בן-זוגך, והן בחלומות על המשכיות של חייך, ערכיך ושל השושלת המשפחתית.

אם נדבר על העצמי במושגי התיאוריות הרווחות כיום, הרי הדימוי העצמי של אדם מבוגר כולל את היכולת להוליד עבור הגבר, וללדת עבור האשה, כמרכיב רב חשיבות בהערכה העצמית. יכולת זו נתפשת אצל רוב האנשים כמובנת מאליה, אך הגילוי של אי-פוריות מהווה מכה קשה לדימוי העצמי, ועל כך ידובר בהרחבה בהמשך המאמר*.

אם אצל כל אדם הרצון להיות הורה מונע במידה רבה על-ידי הצורך לשמר ולהעצים את החוויה של עצמי בוגר ואינטגרטיבי (2), ולתת תחושה של המשכיות ושל ביטחון לעתיד, הרי אצל הורים חשוכי ילדים, בנוסף למניעים אלה, פועל הצורך לתקן את הפגיעה הנרקיסיסטית שנגרמה בגלל

[1] ירושלים.

* מאמר זה מבוסס על ניסיוני בעבודה עם זוגות בהליכי טיפול. הערכה והכנה לקראת אימוץ; כמו-כן הוא מבוסס בחלקו על עבודה, שעשיתי ביחד עם פרופ' פנחס נוי, על הורות מאמצת, וכה קשר הרצון לאימוץ עם הצורך הכמיסי לשימור וחחזוקה של העצמי.

העקרות. לפי תפישה זו ניתן לראות אל הילד/ה המאומץ/ת כזולת-עצמי selfobject עבור ההורים המאמצים. לשם פיתוח הרעיון, אסקור בקצרה את הגדרת המושג 'יחסי זולת-עצמי' ואת תפקידיו, מושג המקובל כיום מאוד בספרות הפסיכולוגית.

אחת התרומות החשובות של קוהוט לפסיכולוגיה העצמי היא שנתן לנרקיסיזם מקום של כבוד בכל שלבי ההתפתחות. הוא הכיר בכך שבכל גיל קיים נרקיסיזם נורמאלי, בריא, המתבטא בתחושת ערך-עצמי, דימוי-עצמי חיובי, קיום מטרות ואידיאלים ויכולת ליהנות מהישגים, מהערכת החברה ומהקשרים האישיים עם אנשים קרובים (3). תיאורית העצמי של אסכולת קוהוט טוענת שלצורך בנייתו ותחזוקתו של עצמי מלוכד ובריא יש צורך ברמויות יציבות, באובייקטים, המספקים חוויות של זולת-עצמי. אלו הן חוויות של שיקוף (mirroring), כלומר אישור והכרה, חוויות של האדרה (idealization), כלומר להיות חלק מאובייקט-עצמי מוערך ונערץ, חוויות של תאומות (twinship, alter-ego), כלומר התחושה שהאחר דומה לי ואני יכול להזדהות איתו.

וולף (4) הוסיף גם חוויות של יעילות (efficacy), כלומר ההרגשה שביכולתך להשפיע על הזולת ולעורר בו תגובות מיטיבות. וולף וגם לאכמן (5) מציעים גם חוויות של adversary, כלומר חוויית האובייקט העצמי ככוח נגדי, אך תומך, המאפשר ומעודד התנהגות אסרטיבית ואוטונומית. ליקויים בחוויות אלו במהלך ההתפתחות גורמים לעיוותים ופגמים בליכוד העצמי ומועידים את האדם לבעיות של התפרקות, ולחוויות של חסר או פגימות בתחושת העצמי.

וולף כותב שכדי שאדם ירגיש טוב עם עצמו ויתפקד בצורה הרמונית, בלי עודף חרדה או דיכאון, הוא צריך לחוש מוקף, במודע או שלא במודע, בהיענות של אחרים. אווירה זו של היענות חיונית לבריאות הנפשית, כמו אספקת חמצן ומזון לבריאות הגופנית. גם המבוגר זקוק לדמויות המספקות לו חוויות זולת-עצמי, mature self-object needs, דמויות החיוניות לשמירת תחושת עצמי מלוכד והמשכי (6), או בניסוח של קוהוט — יחסי עצמי־זולת־עצמי קיימים ונחוצים לשלמות העצמי מן הלידה ועד המוות (7, עמ' 51-52). ביחסי זולת-עצמי מדובר, אם כן, במערכת יחסים שבה אחד תלוי בשני לתמיכה בשלמות וביציבות של העצמי שלו. כלומר, אם השני מסרב, אינו מסוגל או נכשל במילוי תפקיד זה, נחווה הדבר כטראומה וכאיום של התפרקות.

יכולתם של הורים, ביולוגיים או מאמצים, לשמש כזולת-עצמי לילדיהם בשלבים שונים של התפתחותם, ובעיקר בהתפתחות המוקדמת, היא, איפוא, תנאי הכרחי להתפתחות של עצמי מלוכד והמשכי. אך, כאמור, גם ההורה המבוגר זקוק לסיפוק של צורכי זולת-עצמי, אם כי אצל המבוגר צרכים אלה נחווים בפחות עוצמה ויש יותר יכולת לשאת חיסכון ולהישען על דמויות מופנמות מן העבר, שהיוו בסיס למבנים יציבים בחווית העצמי.

ב"הורות טובה מספיק", אם נשתמש במושג שהגה וויניקוט (8), נדרשת יכולת של ההורה ללכת מעבר לצרכיו ליחסי זולת-עצמי. כלומר, בהיותו בוגר בעל עצמי מגובש, עליו להיות מסוגל להפריד בין צרכיו הוא לביטחון, הכלה, שליטה, המשכיות וכו', לבין צרכיו המשתנים של הילד, ולראות את הילד כסובייקט נפרד, בעל אישיות, תכונות ושאיפות משלו. ובעיקר, על-מנת להעניק סביבה מאפשרת (facilitating environment) עליו להיות מסוגל לשמש זולת־עצמי יציב עבור הילד, ולאפשר לילד בכל שלב ובכל מצב להתפתח לפי התכונות, הפוטנציאלים והצרכים שלו.

מהי, איפוא, הורות מאמצת טובה מספיק? דויד קידק היה הראשון שהדגיש את הדיאלקטיקה המורכבת בין נכונות ההורים המאמצים לקבל את הדמיון להורות רגילה לבין נכונותם לקבל את השוני מהורות רגילה (9). מבחינת הדמיון, חלים על הורות מאמצת 'טובה מספיק' אותם מודדים החלים על הורות רגילה. מבחינת השוני, יש להתייחס להבדלים הבולטים כפי שסוכמו בעבודות מחקר שונות (10):

1. היעדר תהליך ההכנה של הריון ולידה, על כל מרכיביו הפיסיולוגיים, הרגשיים והחברתיים, כולל איחוד בשלב של יצירת הקשר הראשוני (bonding).
2. ההתנסות בתהליך ממושך של בדיקות, טיפולים חודרניים, ולעתים ניתוחים, בשל אי-פוריות. פריצת האינטימיות הזוגית על-ידי טיפולים אלה, והתפתחות של דימוי עצמי חוגי פגום, כולל ספיגת תגובות המשפחה והחברה לפגם זה.
3. הצורך לעמוד בתהליך בדיקה והערכה רפואי ופסיכו־לוגי לפני קבלת רשות לאמץ, מה שמעמיד שוב בספק את הדימוי העצמי של המועמד כאדם שזכותו הטבעית היא ללדת או להוליד ולהיות הורה.
4. הצורך להתקשר לילד, שנולד למישהו אחר ולקבלו כשלך, ועם זה לקבל את ההיסטוריה המשפחתית והאישית שלו לפני שאומץ.
5. האחריות לספר ולהסביר לילד את עובדת אימוצו, להתמודד עם תגובותיו ולחלוק עימו מידע לגבי הרקע הגנטי, החברתי והתרבותי שלו.

ברור, אם כן, שהורים מאמצים נאלצים להתמודד עם מטלות מיוחדות, שונות ובעייתיות יותר מהורים רגילים. הקושי המיוחד עבור הורים מאמצים נובע, בחלקו, מהפצע ותחושת הפגימות של העקרות והאבל על אי היכולת ללדת ילד ביולוגי, ובחלקו מהקונסטלציה המיוחדת של האימוץ, הכוללת בתוכה נוכחות ערטילאית של דמות ההורים הביולוגיים על כל הכרוך בכך*.

* הניתוח במאמר זה יתבסס על המצב המקובל כאן, בו האימוץ הוא חסוי ואין מגע בין המאומץ ומאמציו לבין ההורים הביולוגיים. במצבים של 'אימוץ פתוח' המרכיבים הפסיכולוגיים הם שונים ולא אדון בהם כאן.

השוני נובע גם מכך שבנוסף לבעיות הנובעות מתהליכים התפתחותיים רגילים ומהקונפליקטים הנוצרים בתהליך הגידול והחינוך במשפחה רגילה, על ההורים להתמודד ביחד עם הילד עם עובדת היותו בפועל ילד שוויתרו עליו או נטשו אותו (לרוב יותר מפעם אחת), על כל ההשלכות של עובדות אלו על דימויי העצמי ודימויי האובייקט של הילד ועל אופי הקונפליקטים התוך-נפשיים והבין-אישיים שלו (11). כלומר, עליהם להתמודד מלכתחילה עם ילד פגוע, שעצמיותו ניזוקה על-ידי הויתור עליו, ולעתים קרובות, על-ידי שרשרת של פגיעות והתייחסויות לא אמפתיות לצרכיו הבסיסיים.

הילד/ה המגיעים לאימוץ הם לעתים קרובות כיום בני חצי שנה, שנה ואף יותר; אם נתייחס לשלבי ההתפתחות במונחים של קוהוט, ההורים המאמצים מקבלים את התינוק/ת לאחר כשלונות בשלב השיקוף האמפתי, אך עדיין קיימת 'הזדמנות שניה' (7) של ההאדרה (אידיאליזציה), כשעל ההורה לספק דמות אמינה, בעלת כוח ואיכפתיות, שתופנם כחוויה מתמירה (transmuting internalization).

ילד מאומץ, שעבר כבר חוויות של הזנחה או התעללות אצל הוריו הביולוגיים או מטפליו האחרים, כלומר, חווה אכזבה והרס של הדמויות המאורות המוקדמות, זקוק במיוחד לדמויות הוריות שיפצוהו על פגיעות קודמות, יאפשרו לו לפתח ערך עצמי, שאיפות וערכים, וגם להפנים אני עליון מיטיב ולא אני עליון נוקשה או מעוות. אם הילד אומץ בגיל מאוחר יותר — מעל גיל שלוש — עדיין קיימת, לפי קוהוט, 'ההזדמנות השלישית' — יחסי זוגלת-עצמי של תאומות או אחר-תחליפי (twinship alter-ego). הזדמנות זו מותנה ביכולתו של ההורה המאמץ ליצור עם הילד/ה תחושות של דמיון בתחומי עניין וכשרונות, או תחושה עמוקה של דמיון על רמה אנושית — גם הוא כמוני, אנושי, אדם שעבר סבל ופגיעות, וזקוק להכלה ולאהבה. כאן נדרש מההורה המאמץ להתגבר על מכשולים כגון היעדר דמיון כמראה הפיסי ובתכונות מולדות, מה שבולט יותר במקרים של אימוץ בין-יבשתי או בין-גזעי.

אם נסכם נקודות אלו, נגיע למסקנה שאחד ההבדלים החשובים בין הורות רגילה להורות מאמצת הוא שעל ההורה המאמץ למלא גם תפקיד של מטפל, אשר בתפקידו כזולת-עצמי אמפתי הוא משקף, מואדר, מרגיע, מגן, משתף, או מעמיד גבולות, לפי חפישתו את צורכי הילד; בכך הוא מסייע, בדומה למטפל, בתיקון של פגיעות ונזקים קודמים בעצמי ומאפשר המשך התפתחות תקינה יותר של העצמי המתהווה של הילד.

הילד כזולת-עצמי להורים המאמצים

מנקודת המבט של צורכי ההורים המאמצים, ניתן לדון בצורכי העצמי ליחסי זולת-עצמי על שתי רמות: צורכי העצמי האינדיבידואלי, וצורכי ה'עצמי הזוגי' (אפשר לדבר גם על צורכי 'העצמי המשפחתי', אך על כך לא ארחיב את הדיבור הפעם). אתאר צרכים אלה כפי שהם מופיעים בתהליך האימוץ, ואדון בהפרעות או בבעיות האופייניות, הן ברמה האינדיבידואלית והן ברמה הזוגית.

במובנים רבים, כל ילדה מהווה זולת-עצמי להוריו, אם הביולוגיים ואם המאמצים, כששני ההורים משליכים עליו את ציפיותיהם. אך ככל שאישיות ההורה בריאה ומאורגנת יותר, והעצמי שלו מגובש ומכיל מידה בריאה של נרקיסיזם — כך יוכל ביתר קלות להפריד בין צרכיו-הוא לצורכי הילד; בין פנטזיות, סחדים ומישאלות-פיצוי לבין התכונות המציאותיות, הקשיים והמיגבלות של ילדו. כמו-כן, ככל שהזוגיות טובה ומאפשרת לכל הורה סיפוק סביר של צרכיו להכלה, לביטחון ולשותפות בתוך הזוגיות, ויחד עם זה משאירה מקום לאינדיבידואליות שלו, כך יהיה פחות עומס על הילד להוות מענה ופיצוי לצרכים הבלתי מסופקים של אחד ההורים או של הזוג.

ההתייחסות לילד כזולת-עצמי אינה בהכרח מזיקה — אדרבא, באופן אידיאלי הצרכים של ההורים לילד והצרכים של הילד להורים משלימים אלה את אלה בצורה חיובית, 'ככל שהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק'. הבעיות מתעוררות כאותם מקרים בהם עצמיותו של אחד ההורים או שניהם פגועה, או שיש בעייתיות רצינית בזוגיות, כך שההורים המאמצים אינם מסוגלים להתאים את עצמם באופן אופטימלי לצורכי הילד.

חשיבות האיבחון המוקדם

יש חשיבות רבה לאיבחון מוקדם על מנת להערך עבור כל זוג, עוד לפני ההשמה של הילד, איך צפויים להתפתח יחסי מאמץ-מאומץ, ומה מידת הפאתולוגיה הצפויה. באיבחון המוקדם ניתן להכחין שלוש דרגות חומרה של בעייתיות, ובהתאם לכך גם ההמלצות ההיאינה שונות:

דרגה ראשונה — למרות שאנו מבחינים בצרכים נרקיסיסטיים חזקים המניעים את בני-הזוג לאמץ ילד כזולת-עצמי, יש איזור נרחב מספיק 'חופשי מנרקיסיזם' ומפגיעות נרקיסיסטית, כלומר קיימת יכולת אינטלקטואלית ורגשית וכן רמה מספקת של גיבוש עצמי כזוגר, המבטיחים הורות מאמצת טובה מספיק. במקרים אלה ניתן להמליץ על בני-הזוג ככשירים לאמץ.

דרגה שניה — ניתן לאבחן פגיעות נרקיסיסטית ניכרת אצל אחד או שני בני-הזוג (או פסיכופאתולוגיה אחרת, אינדיבידואלית או ביחסי הזוג), אשר עלולה להשפיע לרעה על האימוץ; אך למרות זאת, אנו מתרשמים שניתן לעבוד על הבעיות באמצעות טיפול אישי או זוגי ולשפר את המצב. במקרים כאלה, כדאי להמליץ על חקופה של פסיכותרפיה אישית או זוגית, וניתן להחליט

אם טיפול זה יהווה תנאי מוקדם לאישור בני-הזוג כמאמצים או שהטיפול ילווה את תהליך האימוץ עצמו.

דרגה שלישית — מקרים בהם אנו מאבחנים פגיעות נרקיסיסטית קשה (או פסיכופאתולוגיה רצינית אחרת), אצל אחד מבני-הזוג או במערכת היחסים ההדדיים, העלולה לגרום נזק להתפתחותו של ילד מאומץ על-ידם, או אף לגרום לכשלון האימוץ ולהחזרת הילד. במקרים כאלה, יש להחנות את האימוץ בכך שאחד או שני בני-הזוג יעברו פסיכותרפיה, שלאחריה תתבצע הערכה מחדש, או שבלית ברירה יש לדחותם כליל.

למטרת ההערכה והסינון לזוגות המועמדים לאימוץ, פיתחתי מערכת איבחון, הכוללת ראיונות וקבוצת מבחנים אישיים וזוגיים. המערכת מורכבת משלב של איבחון אינדיבידואלי — ראיון, מבחן הבנה וקוביות מתוך וכסלר, ורשאן, וט.א.ט., ושלב של איבחון זוגי — רורשאך זוגי, ט.א.ט. וראיון זוגי מסכם. מערכת זו ושימושה כנושא האימוץ פורסמה בארץ (12) ובספרות בין-לאומית (13), כך שלא אחזור לתארה כאן. בעזרת מערכת זו, ניתן להעריך אם בני-הזוג, כזוג וכפרטים, הם בעלי מבנה אישיות וכוחות, המאפשרים להם להתמודד בהצלחה עם הבעייתיות של עצמם ועם משימת האימוץ. האיבחון יכול גם לקבוע אם הם מסוגלים להיעזר בפיתוח דרכי התמודדות טובות יותר, או שהבעיה היא כה מושרשת ויש כל כך הרבה התגרות לשינוי, שיש סיכון להתפתחותו של הילד ולעתיד האימוץ.

נמנה כעת מספר אזורי בעייתיות בעצמי האינדיבידואלי ובעצמי הזוגי, אשר משפיעים על היכולת לפתח הורות מאמצת טובה, וננסה לראות באיזו מידה אפשר לזהותם בשלב מוקדם, טרם האימוץ.

א. עיבוד הפגיעה הנרקיסיסטית של העקרות

הדימוי העצמי של אדם מבוגר כולל, כאמור, את היכולת ללדת או להוליד כמרכיב רב חשיבות, הנתפש כמעט כמובן מאליו. הגילוי של אי-פוריות או עקרות מהווה, לכן, מכה רצינית לדימוי העצמי. כבר בתנ"ך פוגשים מספר דמויות מרכזיות הסובלות מעקרות — שרה, רחל, חנה — אשר מצוקתן מתוארת בהרחבה וכן קינאתן העזה בנשים הפוריות, העלולות לתפוש את מקומן בלבו של הבעל ולגזול את אהבתו. משתקפת כאן החפישה העתיקה של עקרות האשה כעונש או הסתרת פני האל, והפריון כברכתו.

במחקרים שנעשו בשנים האחרונות אודות המשמעות הפסיכולוגית של עקרות (14, 15) עבר הדגש מן החיפוש של סיבות פסיכולוגיות לעקרות כגון: איבה של האשה העקרה כלפי אמה או כלפי בן-זוגה, ניסיון לחיקוי אגרסיבי של הגבר או אמביוולנטיות כלפי נושא האמהות (16), לחקידת והבנת הדחק (stress) שהעקרות עצמה מהווה. לשינוי זה תרם הזיהוי של יותר ויותר סיבות פיסיולוגיות לעקרות, הן אצל הגבר והן אצל האשה. העקרות נחווית כמשבר וכטראומה.

במחקרים בגון של קדם, מיקולינסר ואחרים (17), כאשר נתבקשו הנחקרים לדרג את חוויות חייהם הקשות ביותר, דורגה העקרות במקום גבוה, כמו מוות של ילד או מוות של בן-זוג. עקרים ועקרות נמצאו כבעלי דימוי עצמי נמוך יותר. נוטים יותר לייחס את מוקד השליטה בחייהם לגורמים חיצוניים. גברים, ובעיקר נשים עקרות, מדווחים על רמה גבוהה של חרדה, מתח, אשמה, כעס ודיכאון. בעיקר בחברה הממוקדת על ילדים (כמו, למשל, בחברה יהודית-חרדית), הזוגות העקרים חשים שהם שונים, פגומים, נשארים מחוץ למעגל החיים של חבריהם ובני-משפחתם.

במחקרים, שהשוו תגובות של גברים ושל נשים, נמצא שנשים נוטות יותר לכסא את כאבן ולחפש השתתפות, בעוד שגברים נוטים להשתמש בהכחשה ולהתייחס לבעיה תוך ויחזק רגשי (18).

מימצאים נוספים מרמזים שלמרות שגברים מבטאים פחות את מצוקתם, אין הם בהכרח פחות חשים אותה, וההבדלים בין המינים מיטשטשים ככל שהבעיה מתמשכת. כמו בעבר, כאשר היה פחות מידע אובייקטיבי על גורמי העקרות, גם היום נוטים, הן גברים והן נשים, ליחס את האחריות לאשה. במקרים, בהם מאוכחנת עקרות אצל הגבר, משתפות לעתים הנשים פעולה בשמירת העקרות בסוד (19). למרות שמטרתן היא להגן על הבעל, ייתכן שבכך אין הן מאפשרות לו לעבד ולפתור את המשבר הרגשי בו הוא שרוי. צורה אחרת של התגוננות אצל גברים, שאובחנו כעקרים, היא להגדיר את העקרות כבעיה של הזוג ובכך להקל על הפגיעה הנרקיסיסטית, כשהאשה לרוב משתפת פעולה.

ההתמודדות עם ועיבוד האבל על העקרות צריכים להיות חלק חיוני מן ההכנה של זוגות לאימוץ, ממש כמו שהכנה להורות טבעית דורשת התמודדות עם ההריון והלידה. הניסיון והמחקר מראים שרק כאשר יש תהליך מספיק של עיבוד האבל, חל ריכוך ברגשות הקשים של כאב ופגימות, והאשה והגבר העקרים משלימים בהדרגה עם האובדן ויכולים לקבל את האימוץ כפתרון תחליפי. יש טוענים שהפריחה של טכניקות הפריה למיניהן גורמת לרופאים לתת תקוה לזוגות במשך שנים ארוכות, ומעכבת, לעתים ללא תועלת, את תהליך ההשלמה עם אי היכולת ללדת.

סאנדלובסקי, בספרו על נושא העקרות (20), אומר שגם ההריון והלידה אינם מהווים ריפוי לפצעי העקרות. נשים, שסבלו מתקופה של אי-פוריות ולבסוף הצליחו להרות וללדת בעקבות טיפולים שונים, ציינו — "ההזהות העצמית שלי כעקרה תהיה חמיד חלק ממני". אנו יודעים שגם האימוץ של ילד מהווה רק תיקון חלקי, והאשה, בזוג שאתאר להלן, מהווה דוגמה טובה לכך.

כאשר אין השלמה, עלול הילד המאומץ להיתפש כ"סוג כ" וכפתרון זמני. חוץ הימנעות מהתמסרות מלאה כלפיו; עלולה אף להיות דחייה גלויה או סמויה על-ידי אחד ההורים, עבורו מהווה הילד בעצם נוכחותו חיזכורת ל'פגם' של העקרות.

במאמר מעניין של בורנס (21) על עקרות כעמימות של גבולות (boundary ambiguity), היא משווה את חווית ההיעדרות לזאת של בני-משפחתם של נעדרים במלחמה, הנעדר נוכח פסיכולוגית, אם כי הוא נעדר פיסית. כך גם 'ילד הפנטזיה', הנוכח פסיכולוגית בפנטזיה ובתקווה, ומלווה את הניסיונות המתמשכים של טיפולי פוריות ופניות לרבנים ומכשפים, למרות שהוא נעדר פיסית. ניתן אולי לומר שהילד מהווה 'זולת-עצמי דמיוני'. באקאל (22) מדבר על כך שיחסי זולת-עצמי דמיוני מהווים הגנה חיונית במצבים שאחרת היו נחווים כטראומה בלתי נסבלת. כלומר, כשהסביבה 'שחיתה' ואינה מספקת חוויות טובות של זולת-עצמי, האשליה היצירתית הזו, במינוח של ויניקוט, מאפשרת לזוג העקר לשרוד בתקופת החסכים הקשה. אנשים, העובדים במוסדות עם ילדים עזובים, מכירים את התופעה המקבילה של 'הורה דמיוני', כשהילד מטפח פנטזיה על קיומם של הורים אוהבים ומיטיבים שיבואו יום אחד לקחתו אליהם. בורנס סבורה שהורחור על 'ילד הפנטזיה' הוא חלק מעיבוד האבל על העקרות, והוא דרוש לחיזוק גבולות הזוג וביסוס המחוייבות ההדדית. עם זאת, נראה לי שכאשר מגיע הילד הממשי לאימוץ, טבעי שהמאמצים ימשיכו במידה מסויימת להשליך עליו את זולת-העצמי הדמיוני שלהם.

עד כמה תימשך השלכה זו, ועד כמה יחול בגלגול עיוות של עצמיותו האמיתית של הילד, מותנה בגורמים אישיותיים אחרים, כגון גמישות, רמת הסתגלות למציאות, מידת קיומה של פגיעות נרקיסיסטית מוקדמת, ומידת השימוש במנגנוני הגנה ארכאיים. גם להורים רגילים, בתקופת הציפייה לתינוק, יש דימוי בפנטזיה על הילד שיולד. גם הם עלולים להשליך את דימוי 'ילד הפנטזיה' על הילד הנולד להם, וגם אצלם יפעלו נתונים אישיותיים, כגון מידת הגמישות, יכולת הסתגלות למציאות, וקיום פאתולוגיה אישית עם מנגנוני הגנה ארכאיים על מידת יכולתם לוותר בהדרגה על הדימוי הזה. אך העובדה שאצלם אין לדימוי זה אותה עוצמה הנובעת מן ההשקעה הממושכת, כשדימוי כזה היווה הגנה ואפילו אמצעי הישרדות בתקופת החסך הארוכה, מקילה על הורים ביולוגיים לוותר על ילד הפנטזיה ולהתאים את תפישתם וציפיותיהם לילד הממשי שנולד להם.

ב. פגיעות נרקיסיסטית מוקדמת והשפעתה על הורות מאמצת

ברור, אם כן, שהעקרות מהווה פגיעה נרקיסיסטית קשה. אך ההתמודדות איתה תלויה בחוויות שאדם מביא איתו מיחסיו המוקדמים, ובחוויה העצמי הבסיסית שלו. אצל אנשים עם פגיעות נרקיסיסטיות, העקרות יכולה להתווסף לפגיעות נרקיסיסטיות ישנות ולהפוך לבלתי נסבלת. תחושות קשות של פגימות דורשות הפעלה מאסיבית של מנגנוני הגנה, כדי לגונן על העצמי מריכאון ומתחושות חוסר-ערך המאיימות לפרקו. ככל שיש באישיות ההורה יותר שימוש במנגנוני הגנה ארכאיים, כגון הכחשה, פיצול, דוואלואציה ואידיאליזציה, כן גוברת הסכנה לבניית קשר פאתולוגי בין ההורה המאמץ לילד המאומץ. למשל, יכול להתפתח צורך שהילד המאומץ יהיה מושלם, חסר פגם, כך שגם ההורה יחוש כהורה מושלם, ויפצה בכך על תחושת הפגימות שלו. צורך זה יביא לאידיאליזציה של הילד, תוך הכחשה והתעלמות מחסרונותיו או מפגמיו המציאותיים. אם תיכשל האידיאליזציה, כל חסרון או כשלון של הילד יהוו עבור ההורה תיזכורת לכשלונו ולפגמיו-הוא ותופיע דוואלואציה, שתקשה על קבלתו של הילד. או עלול להתהוות פיצול, כשכל חסרון או תכונה שלילית של הילד ישוייכו ל'הם הרע' של ההורים הביולוגיים.

אליס מילר (23) מתארת בצורה מרתקת את מערכת הגומלין המתפתחת בין הורים, בעיקר אם, חסרת ביטחון, הנתונה בעצמה בחסך נרקיסיסטי, לבין תינוק רגיש, המכורן כל-כולו לקלוט את הצרכים הנגלים והנסתרים של האם ולהיענות להם, כדי לא לאבד את אהבתה. היא מדברת, כמובן, על הורות ביולוגית ולא על הורות מאמצת. אך נראה לי שבמצב האימוץ קיימים תנאים מיוחדים ה'מזמינים' מערכת יחסים כזו. האם המאמצת מגיעה אל הילד אחרי שנים רבות של תיסכול ופגיעה ברימויה העצמי כאם ואשה, שנים בהן היתה צריכה לדכא את כמיהתה, קנאתה וזעמה. כאשר זוכה היא סוף סוף לתינוק או לילד, היא מרגישה פחות בטוחה בקשר האמהי איתו מאשר אם ביולוגית, עבורה הקשר הוא מובן מאליו — המשך טבעי לתהליך יצירת התינוק מתוך עצמה ומתוך גופה. לכן זקוקה האם המאמצת הרבה יותר לאישורו של התינוק שהוא, אכן, מקבל אותה כ'אימו האמיתית'.

לעומת זאת, הילד המאומץ, מאז שנהיה מודע יותר לעובדת היותו מאומץ, נושא גם הוא בתוכו גרעין כאוב של אי-ביטחון ופגיעות — של ילד שנזרק או ויתרו עליו; תחושות כאובות אלו מופיעות על אף כל ההסברים היפים של המאמצים ש"אנחנו בחרנו אותך ורצינו אותך". בלוס (24), במאמרו על הורים מאמצים, מדבר על כך שמצב האימוץ מעצם טבעו מוליד פנטזיות משותפות וקנוניה של הכחשות משני הצדדים — אומנים לילד שהוא נבחר, כאשר הוא בעצם נעזב; בנוסף על כך, לא בחרו אותו המאמצים מרצון אלא מחוסר ברירה, עקב עקרותם, וייתכן שעדיין הם מטפחים פנטזיה שיזכו לילד שיולידו בעצמם. הילד המאומץ חש, אם כן, שעליו לעשות מאמץ-על כדי לזכות וכדי לשמר את אהבתם והשקעתם של הוריו

המאמצים כו. במצב זה קשה לצפות ממנו שיוכל לבטא ואולי אף לחוות את האבל על אובדן משפחתו המקורית.

אליס מילר מדברת על ה"ילד המחונן", כלומר זה הרגיש והמוכשר במיוחד לקליטת צורכי האם; ניתן לחשוב על ילדים מאומצים מסויימים כ'מחוננים' במובן זה, שהם אומנם מצליחים לקלוט נכונה את צורכי החסך של האם הפגועה ולהפוך לזולת-עצמי שלה. אליס מילר אומרת:

"כל אם מגלה אמפתיה לילדיה רק באותם תחומים בהם היא השכילה להשתחרר מעבדה; ועל כורחה תגיב בחוסר אמפתיה כל עוד היא כבולה בהכחשות של גודלה האישי" (23).

אם אנו מגלים, בהערכה המוקדמת לפני האימוץ, סימנים של פגיעות וחסך נרקיסיסטי רציני בהורה, ובעיקר באם, נוכל לנבא שתתקשה להיות אמפתית לצרכיו המיוחדים ולהתאים את עצמה (attuning) למצבי רוחו ולרגשותיו של ילדה המאומץ. בתגובה, עלול הוא לפתח 'עצמי מזוייף' או כוזב, תוך דיכוי והמחה של חלקים ספונטניים וחיים שלו. ילד כזה יתקשה לבטא בחופשיות את ספיקותיו, את זעמו על האם המאמצת, את סקרנותו המינית, את רצונו במידע על האם הביולוגית, או את געגועיו אליה; שכן הוא חש במודע או במודע למחצה, שרגשות וכמיהות אלה מאיימים על אמו המאמצת.

הנוהג של השירות-למען-הילד בארץ לחייב ילדים מאומצים להחליף את שמם המקורי, למרות היותו מגומך בטעמי בטיחות (כדי למנוע אפשרות זיהוי), מדגיש גם הוא את ההדחקה של הקשר עם ההורים הביולוגיים ואת הניתוק מהזהות המקורית, כולל רקע משפחתי, עדתי, אתני, או דתי.

חשוב לציין שהשקעה נרקיסיסטית של האם בילד המאומץ לצורכיה אינה שוללת אפשרות של הענקה רגשית — אדרבא, ילד, המשמש את צרכיה כזולת-עצמי, יכול לזכות מאמו להרעפת אהבה והגנה, אבל לא תמיד באופן ובציתוי שלהם הוא זקוק לפי צרכיו. החנאי לאהבתה יהיה המשך קיום העצמי הכוזב שלו; עליו להיות הילד הכשרוני, היפה, המצליח, האוהב תמיד, כדי לשמש פיצוי והגשמה של המשאלות האומניפוטנטיות של האם. תכונות, התנה־גויות, או רגשות של הילד, שאינם הולמים את הצרכים הנרקיסיסטיים של האם, ייתקלו בהגנות של הכחשה ואידיאליזציה, ובמקרים בהם כושלות ההגנות, עלול להופיע פרץ של זעם נרקיסיסטי על האכזבה ועל אי מילוי צרכיה של האם, היכול להגיע עד כדי התעללות בילד או דחייתו.

ג. הצורך של העצמי בזולת-עצמי כביטחון לעתיד

צורך זה מהותה, לדעתי, אחד המניעים החשובים כרצון לאמץ. הזוג חשוך הילדים ההולך ומתבגר, חרד מפני חיים והזדקנות עגומים, ומקווה שהילד המאומץ יהווה משען לעת זיקנה ודור המשך, עבורו כדאי לבנות ולתכנן, שכן הוא יקיים את שם המשפחה והשושלת המשפחתית. אם קיים ספק עד כמה האימוץ מהווה פיתרון וריפוי יעיל לפצע העקרות, הרי בנושא הביטחון-לעתיד, מצב האימוץ של ילד, שגולד להורים אחרים, מכיל מעצם טבעו איום מהותי על הביטחון. מבחינה מציאותית ומשפטית יש תקופת 'מבחן', בה ההורים צריכים להוכיח את עצמם 'ראויים' להיות הורים מאמצים.

בנוסף, קיימת סכנה אמיתית, או לפחות בפנטזיה, שיום אחד תופיע האם הביולוגית ותדרוש לקבל חזרה את הילד, ואז מי יודע — אולי גם הוא יעדיף אותה? פנטזיה זו מקבלת הזנה מכל אותם מקרים, המדווחים בהרחבה בתקשורת — אודות הורים, הבאים אפילו מארץ אחרת לחבוע חזרה את ילדים שכאילו נחטף; או אודות מאבקים ממושכים ומתישים של הורים ביולוגיים, הדורשים חזרה את הילד שהופקע מרשותם על-ידי עובדי רווחה וביתי-המשפט.

באקאל (22) מציין שהמאפיין יחסים עם אובייקט-עצמי הוא הרגשת בעלות עליו, entitlement, בבחינת 'הוא שלי', אליה מתלווה תחושת זכאות ניגוחה, שאינה מוטלת בספק — מגיע לי! ודאי שאקבל ממנו אהבה והמיכה. בהורות ביולוגית, זו תחושה הקיימת אצל ההורים מתוך תחושת קשר הדם והתהליך של הפריה, היריון, לידה וטיפול, היוצרת הרגשת שייכות שאינה מוטלת בספק. התינוק מצידו מפנים תחושת זכאות זו בגיל מוקדם, מתוך אלפי מסרים ישירים ועקיפים שהוא מקבל מהוריו ומהסביבה החברתית. עם תחושה זו הוא מתכנן ויוצא לחיים, תוך ביטחון שיזכה להיענות של זולת-עצמי גם מדמויות אחרות בחייו.

בסיטואציה של האימוץ, תחושות אלו של 'שלי', 'חלק ממני', 'אני זכאי לאהבתו ותמיכתו בלי סייג' מוטלות בספק, הן מצד ההורה המאמץ והן מצד הילד המאומץ. הורה מאמץ זקוק למידה רבה של ביטחון עצמי ושלמות עצמית כדי לדחות איומים וספיקות אלה ולהתמסר להנאות ולהתמודדות הבריאה של גידול ילדו המאומץ. אנשים שחוו מוות או נטישה של דמויות משמעותיות בעברם, למשל כאלה שמשפחתם אבדה בשואה; או אנשים שחוו אובדנים ברמה הרגשית — שגדלו במוסדות, הוחזקו או נדחו רגשית; אנשים שבילדותם נאבקו כדי לשמור על הוריהם מפני גירושין וחיו בחרדה של אובדן אהבת אחד ההורים — כל אלה יהיו רגישים פי כמה לאיום הנטישה, הכרוך בגידולו של ילד מאומץ, ויהיו זקוקים פי כמה לאישורים חוזרים מצידו. הרי אנו יודעים שילד מאומץ, בגלל צרכיו-הוא לבדוק את שייכותו ולבסס את ביטחונו, מעמיד לא פעם במבחן את הוריו המאמצים ואינו מסוגל לתת להם אישורים אלה במשך תקופות ארוכות. אם ההורה חווה אחת מהפגיעות האלו בשלב מוקדם של התפתחות העצמי שלו, רב הסיכוי שתתפתח אצלו אישיות מלאת חרדה, החווה כל התרחקות והיפרדות של זולת-עצמי ממנה כאיום בהתפרקות והתרוקנות של העצמי. הורה כזה זקוק להרגשה שילדו הוא ממש חלק מעצמו, כמו איבר מאבריו, כדי לחוות תחושה של שלמות העצמי.

כאשר אנו מגלים בהערכה המוקדמת של מועמדים לאימוץ רגישות מיוחדת כזו, יכולים אנו לחזות שכל שלב בהסתגלות הראשונית של הילד יהווה עבורם איום. במיוחד אם מדובר בילד מבוגר-דיו, הנושא זיכרונות ממשיים של הוריו הביולוגיים. אני זוכרת שפגשתי יום אחד אם, שאימצה ילדה בת שבע, מסתובבת בשכונת מגוריה ומחפשת בדאגה את הילדה ש'ברחה' ונעלמה. התברר לבסוף שהילדה נמצאה שוכבת במיטת הזוג, עטופה במעילה של האם. מקרה זה מדגים איך עלולים הפחדים המוגזמים לעוות את תפישת האם, אפילו במצבים בהם הילד מקבל אותה וכמה להגנתה. על אחת כמה וכמה שהורים כאלה יתקשו מאוד עם אותן התנהגויות של דחייה והתנגדות, שבהן ילד מאומץ בוחן את הוריו ראת מידת אהבתם אותו, למרות היותו ילד זרוק ונטוש, משמע ילד 'רע' וחסר ערך, שעל כן לא רצו בו הוריו מולידיו. מול מבחנים כאלה זקוק הילד לחווית זולת-עצמי המהווה כוח נגדי, אך תומך (adversary), חוויה אותה יתקשה ההורה השקוע בחרדותיו לספק. הוא יתקשה להכיר ולקבל את התוקפנות של עצמו והתוקפנות של הילד, לשים לו גבולות, ולעמוד מולו כדמות איתנה, אך אוהדת, המאפשרת התפתחות של אוטונומיה, אסרטיביות והתחש־בות בגבולות הזולת.

ברינין (11), כמאמרו המאלף על ההשפעות האפשריות של האימוץ על ייצוגי עצמי וייצוגי אובייקט אצל הילד המאומץ, מראה איך הדרייה המציאותית על-ידי ההורים הביולוגיים משתקפת בייצוגי העצמי של הילד. דווקא משום כך, ילדים מאומצים רבים מטפחים בדימיונם דימוי אידיאלי של האם הביולוגית, ה'אמיתית', שתופיע יום אחד ותגלה אותם, וסוף סוף תכיר בהם ותיקח אותם אליה.

לדוגמה: ילד שאומץ על-ידי קיבוצי משפחה בעקבות היעדרות, ולאחר מכן מותה של האם בשואה, ניהל במשך שנים יומן ושמר את כל זיכרוניו וציוניו השונים בבית-הספר, כשהוא מטפח פנטזיה שיום אחד, כשאמו תחזור, יוכל להרשים אותה ואז תצטער על שנטשה אותו, תתבכ אותו ויהיו סוף סוף מאושרים ומאושרים. מול אידיאליזציה זו מופיעה לא פעם דוואלואציה של האם המאמצת. שבהיותה מציאותית היא כמובן רחוקה משלמות. ואומנם, ילד זה מתאר עד היום, בכנות, את האם המאמצת כמרשעת אנטיפתית, בדומה לאם החורגת באגדות ילדים.

גם במקרים בהם אין האם המאמצת מודעת לדמיונות אלה של ילדה המאומץ, היא חשה בהסתייגותו, ועלולה לזנוח בכעס ובהתרחקות. אירועים שינרתיים בכל תהליך של גידול וחינוך, בהם מנסה ההורה להעמיד דרישות או להטיל משמעת, עלולים להיתקל מצד ילד מאומץ בתגובה עוינת, כשהילד המתוסכל צועק —

"את אמא רעה, את לא אמא שלי! אני אברח ואמצא את האמא האמיתית שלי!"

צעקה זו פוגעת באם המאמצת בדיוק בנקודה הכואבת, הטראומתית, של אי יכולתה להיות "אם אמיתית". החיאה כזו של תחושות השפלה ופגיעה בדימוי ובהערכה עצמית

יכולה לעודד בה תחושות התפרקות, זעם נרקיסיסטי וייאוש על שהפגיעה הטראומתית (של העקרות) אינה ניתנת לתיקון. מוכרות תגובות קשות של ייאוש ואפילו משאלות התאבדות או רצון לוותר לגמרי על הילד המאכזב. ניתן אולי לצפות שהורה למוד חסכים ועויבות יוכל להיות אמפתי יותר לגורלו של ילד עזוב, ודרך הענקה של אהבה וחום יוכל לפצות גם את הילד העזוב שעדיין קיים בתוכו. אך דרושה לכך מידה רבה של בגרות נפשית ורצוי מאוד שיהיו להורה מקורות אחרים של תמיכה — במיוחד חשובה במצבים כאלה המיכתו של בן-זוג אמפתי, היכול להווה מיכל לכאב של ההורה הפגוע, להרגיע ולחזקו.

קירק, בספרו הקלאסי "גודל משותף" (9), מצביע על המפגש בין האובדן, שחוו המאמצים בגלל אי יכולתם להוליד, לבין האובדן, שחווה הילד אשר נדחה, אשר הורות לו יכולים הם ליצור קשר חזק במיוחד. במונחים של זולת-עצמי ניתן לראות בכך חיזוק של הרגשות תאומות ושותפות (alter-ego). אולם, אנו יודעים שילדים מאומצים רבים אינם מסוגלים במשך תקופה ארוכה להעניק להורה המאמץ אישורים כאלה. אפילו אם לא נביא בחשבון את ה'מבחנים', שהילד מוכרח לעשות למאמציו, עבור הורים רגישים כאלה גם כל שלב התפתחות נורמלי, כל שלב של היפרדות ואינדיבידואציה, מעורר חרדה ונחפש כדחייה, והם עלולים לעכבו ולהילחם בגיפרדות הזאת המאיימת על ביטחונם ועל קיומו של הזולת-העצמי שלהם לעתיד.

כאנו מודים בעייתיות זו באיבחון המוקדם, חשוב מאוד לעזור למאמצים להבינה, וללוות אותם לפחות חלק מהדרך, כך שיוכלו לפתח כלים להתמודדות טובה יותר עם ההרדה, ויוכלו לאפשר לילדם התפתחות נורמלית ככל האפשר. חשוב מאוד שהורה כזה יהיה ער לחרדת הנטישה שלו-עצמו ויעבד אותה, כך שיוכל להזכיר לעצמו, למשל, שכאשר הילד מסרב שילווה אותו לבית-הספר או כשהמ־תבגר נועל את דלת חדרו — אין פירוש הדבר שהוא דוחה את ההורה או אינו זקוק לו; אלא יש לראות זאת כשלב טבעי של התפתחותו, שלב החיוני עבורו כדי לגדול לאדם נפרד ועצמאי.

התמודדות קשה במיוחד יכולה לבוא כאשר המאומץ מגיע לגיל 18, בו הוא רשאי לפי החוק לפתוח את תיק האימוץ, דבר המעלה מחדש את כל הרגשות שכבר נרגעו. כאן חשוב עד כמה התמודדו המאמצים בהצלחה בשלבים קודמים, ועד כמה רכשו ביטחון שהילד מקבל אותם כהוריו, ממש כפי שהם מקבלים אותו כילדם. גם בשלב זה ילד 'מחונן', מהסוג שתיארתי לעיל, עלול להימנע מפתיחת התיק ומחיפוש מיפגש עם אמו הביולוגית, עקב רגישותו לאפשרות הפגיעה באמו המאמצת, וכך עלול הוא להפסיד שלב חשוב של בניית זהותו העצמית תוך קשר עם עברו ועם השושלת המשפחתית שלו. כאשר הילד רגיש פחות לצרכי

הוריו, ובהיעדר הכנה והבנה של ההורים, עלולה להיגרם חגבה הרסנית.

דוגמה: אב מאמץ, אשר חווה את בתו המאומצת כבעייתית, קשה וחובבנית, נפגע קשות כאשר יומה בבגרותה קשר עם אביה הביולוגי באמצעות קבוצת חיפוש באינטרנט. הוא הגיב בזעם ובדחייה כשהוא מדגיש את 'כפיות הטובה' של הבת, אשר בגידולה השקיע כה הרבה. הגיב גם בשמחה לאיר כאשר האב הביולוגי, שחי בארץ אחרת, סירב לממן את נסיעתה של הבת לפגישה איתו. בטיפול זוגי נעזרו הורים אלה כמתן הסבר ומידע מהמטפל, שאיפשר להם להבין את צרכי הבת כחלק מחיפוש נורמאלי אחרי זהות ושורשים, ולא כדחייה וכפיות טובה, כך שיכלו להתייחס כיתר קבלה לחיפושיה.

כאשר אנו מאתרים פגיעות בעצמי של המועמד לאמץ, ומשערים שיתקשה להתמודד עם חלק מהמשימות הכרוכות בהורות מאמצת, חשובה מאוד הערכה הזוגית. חשוב להעריך —

א. האם תוכל בת-הזוג להיות קשובה ואמפתית מספיק לבן-זוגה הפגוע, ולתת לו את האישור והאמפתיה להם הוא זקוק בנקודות הפגיעה והכאב, כך שזה יוכל לשקם את העצמי שלו (בעזרתה או בעזרת מטפל) ולהיות אחר-כך הורה מאמץ טוב יותר לילד.

ב. האם כפתרון זמני (עד שבן-הזוג ישתקם) או כפתרון קבוע (אם אין לבן-הזוג אפשרות להשתקם) — יוכל בן-הזוג השני, לשאת בחלק העיקרי של המשימה, ולהיות עבור הילד זולת עצמי מביל, משקף, ניתן להארדה, וכו', במידה שתאפשר את התפתחותו התקינה של העצמי שלו?

כדוגמה לביעות שתוארו, ובעיקר הבעיה של עיבוד העקרות והשלכותיה על הקשר עם הילד המאומץ, יובא להלן חלק מהערכה של זוג, שאימצו בעבר ילדה מחו"ל. כעת הילדה בת 4 וחצי, והם מבקשים לאמץ ילד נוסף בארץ. דוגמה זו מבליטה גם את תרומתם של מבחני ההשלכה האישיים והזוגיים לגילוי אותה דינמיקה שאינה נחשפת בראיון בלבד.

אורנה ואילן הם זוג בשנות ה-30 המאוחרות, אינטליגנטים ומשכילים, נשואים 9 שנים. העקרות אוכחנה כבעיה אצל אורנה, אך סדרת טיפולים מסובכים שעברה לא הביאה לכך שתיכנס להריון. בראיון תיארה אורנה את אמה כמונחים אידיאליים, עם קשר הדוק ביניהן, בעוד שעם האב היו הרבה ויכוחים, כשאורנה נלחמת על עצמאותה. את נשואיהם מתארת כקשר עמוק, המבוסס על אהבה ובטחון הדדי, למרות השוני באופיים. כשמספרת על מאמציה להיכנס להריון וסדרות הטיפולים שעברה, היא מתארת את עצמה כחזקה ומסוגלת להתמודד עם הנושא וגם לדבר עליו, בעוד שאילן, לדבריה, מאוד פגיע והיא רגישה לזה "שלא יגידו שהוא אשם". טוענת אפילו שמשלב מוקדם בנשואים היתה נכונה לאמץ, ושכבר מנעודיה, עת עבדה עם ילדים עזובים, דמיינה שבעתיד, כשתהיה אם, תאמץ גם ילד עזוב. את בתם המאומצת מתארת אורנה בתום ההתלהבות כחכמה מאוד, יצירתית, כבר קודאת וכוחבת (בגיל 4 וחצי), ודברו שהיא ובעלה משקיעים בה המון. לבאדה, מדובר כאן באשה שלא נפגעה קשה על-ידי העקרות, ואם היתה פגיעה, האימון ריפא את הפצע. אלא שהמבחנים גילו תמונה שונה.

מבחני האישיות מראים חורה רבה ושימוש בהגנות ארכאיות. לאורנה צורך רב באוטונומיה ובתחושת שליטה, וקשה לה להסתדר במצבים בהם השליטה אינה בידה, דוגמת מצב המבחן. גם בקשר עם אילן, כפי שיתואר להלן, היא מאויימת על-ידי ההתלטיות והבוטות שלו ומחפשת כל דרך כדי להשפיע עליו ולשכנעו. במבחן רורשאך מתברר שאורנה עדיין מאוד עסוקה בנושא הפוריות — בלוח 2 רואה "חתך של פרח דמיוני, ובאמצע כוד, חלל". בלוח 3 אומרת: "גוף של אשה, רחם, ממש, תראי, נראה לי כמו צילום מי שפיר באולטרסאונד". ובהמשך — "החלל, הצורה, כאן האגן, הייתי רוצה לראות אחרת, לא כתם דם, אלא ילד. אבל אל תסיקי מזה שלא התמלאתי מעניין ההורות."

כלומר, למרות התיחכום שלה, פורצות התחושות הפנימיות של אובדן וכמיהה; היא משליכה על המומה את תחושות הרחם הריק, תוך עיוות בדיקת המציאות ואי יכולת לראות בלוח זה את הדימוי המקובל ביותר של שני אנשים או נשים עם פעילות כלשהי כיניהם. בלוח 7 שגם באמצעיתו קיים חלל ריק די בולט, אנו רואים יותר את המאמצים ההגנתיים, בעיקר התמוגות ואידיאליזציה — "זה אהבה — תאומים או גבר ואשה, ויש ביחד, יש החמוגות ביניהם" ובהמשך בחקירה — "מרגא חן כעיני, 2 ילדים והביחד, מביע רגשות, אהבה, קשר".

אולי אורנה מבטאה כאן משאלות התמוגות מוקדמות, ו"ביחד" זוגי אידיאלי, שיהווה פיצוי על הפגם. בתמונת GF7 ב-T.A.T. שבה רואים בדרך כלל אם, בת וחיוק או כובה, כשהבה מפנה פניה מן האם, אורנה מספרת — "יופי של תמונה! רואה המון אהבה בין אם לבת. אמא שנותנת, שאוהבת. מזכירה לי את הבת שלי. אמא שמלמדת, תומכת, מקשיבה, נדמה לי שקוראים לה סיפור. המון אהבה." (הבוחנת שואלת — והבת?) "אומנם בחמונה נראית ...יש לה ביטחון עצמי, יכולת נתינה, מאוד רגישה וחכמה. לאם יש חמון ציפיות, במובן שיהיה לה טוב, שתהיה מאושרת, לא במובן לדחוף. שתהיה ילדה חושבת, עצמאית, שמחה. אידיליה". הרושם הוא שאורנה מדחיקה את נושא העקרות ואת הכאב הכרוך בו, ומפנה עליהם בהשקעה עצומה בילדתה המאומצת, תוך אידיאליזציה מופרזת של הקשר האמהי.

אילן, שהוא טיפוס שונה לגמרי, אדם הדבק בהגיון ובמציאות, דוגל בגישה מעשית ופעילה ואינו נוטה לדמיון ולאינטרוספקציה. הוא מודן, אינו מוכן לקבל מסגרות וחבתיבים ויכול להיות די בוטה וחוקפני. גם הוא מתקשה לסבול חוסר אונים ואי שליטה בגורלו, ונאבק בצורה אגרסיבית כדי להשיג שליטה, כשבמצבי חיסכון הוא נוטל לחוקפנות סטיבית. בראיון, מתאר את ילדחם כמונחים שונים מאוד משל אורנה — "היא שובבה אמיתית, פלפל ומני, עיקשת, אוהבת את השגעונות שלי ולהשתולל איתי". מציין שהעדיף אימוץ מחו"ל גם מחסיכה שלא ניתן אז לאתר את ההורים הביולוגיים.

במבחן המשותף אילן מעמיד אתגר קשה להשלכה ולאידיא־ליזציה של אורנה — בלוח 3 אילן אומר — "אנשים רוקדים או עושים משהו ביחד". אורנה — "יפה אילן! אבל אני ראיתי רחם, אשה, צילום אולטרסאונד". אילן — נדהם — "מה? לא רואה שום אשה ושום רחם. רק אנשים רוקדים". אורנה, המסוגלת כעת לראות גם את האנשים הרוקדים שהוא מציע, מוותרת לבסוף אחרי מאבקי שכנוע ארוכים. כשהוא מוסיף שהאדום יכול להיכלל כקישוט, אורנה אומרת — "יופי! אתה יכול להיות יצירתי כשאתה רוצה". גם בלוח 7 אילן לא היה מוכן לראות את האהבה וההחמוגות האידיליות ש'ראתה' אורנה. במקום זה רואה "עננים" בצורות שונות; וכשאורנה

מעירה שעננים אומרים כשלא יודעים מה להגיד, הוא אומר — "קשה לי לראות משהו כי אני מת מרעב".

לקראת סוף המבחן אילן הולך ומתקשה לעמוד בלחץ של אורנה ובתיסכולי המבחן האיום, ורואה ברורשאך "סטייק, כי אני רעב". השאיר לאורנה את כתיבת הסיפורים כ-T.A.T. כשהוא נסוג לתפקיד די פסיבי, בעוד היא רכקה במשימה, לא התפשרה ונלחמה בזילזול ובתוקפנות הפסיכיה שלו. בתמונה GF7 בלטו מאוד הגיגוריים: — אילן: "האומנת ובתה". אורנה — "מה פתאום אומנת? כשום אופן לא! זו אמא!" אילן- "אז למה הבגדים של אומנת?" אורנה — "מה איכפת לי מה לבושה? זו אמא קוראת לה ספר". אילן — "רק הבת כועסת עליה, אולי הספר לא מעניין אותה, רוצה לשחק עם הבובה". אורנה — "מה, זו אמא שתלטנית?" אורנה מנסה למשוך את אילן לדיון, אך הוא מתחמק והיא כועסת ומתוסכלת. אורנה — " אני רוצה לקרוא לזה אהבת אם". (בולט המתח ההולך וגובר שלה, עם דמעות בעינים.) אילן (נסוג בצורה דיפלומטית) — "אני נותן לך את הרעיון ותכתבי את, את יותר טובה בכתיבה". לבסוף אורנה כותבת, תוך השתקעות רבה, סיפור שכותרתו "אהבת אם". סיפור אידילי לגמרי, שכו אין שום מתח או רצון עצמאי של הבת, הפוגמים ביחסים האידיליים בין הבת והאם.

אפשר אולי לומר שאורנה ממשיכה לראות בבת את 'זולת-העצמי הדמיוני', המלווה אותה מנעוריה, (הפנטזיה של אימוץ ילד עזוב בעתיד). ומתקשה להבחין באותם חלקים מציאותיים של הבת אשר אינם נוחים לה.

דוגמה זו מאפשרת הצצה לדרך בה מתמודדת המערכת הזוגית עם בעיות עקרות כאשר כל בן-זוג חווה אותה באופן אחר, לפי אישיותו, ומגיב כהגנות שונות. אורנה מכחישה חלקית את הכאב, ומשליכה את הרגישות לעקרות על בעלה. כל אחד מהם מוצא כנראה דרך משלו לתקשר עם הבת המאומצת, וקשה לקבוע אם הדבר מכביד עליה, או דווקא מאפשר לה לגבש עם כל אחד מההורים בנפרד מערכת יחסים טובה, וכך לבנות דימוי עצמי מורכב ורב-צדדי. יש לציין ששני בני-הזוג היו די עוייתים לעצם תהליך הכריקה, אשר איים על הצורך החזק של שניהם באוטונומיה ובשליטה, ולכן ספק אם ישתפו פעולה בניטיון לעזור להם באמצעות טיפול להתכונן לקראת אימוץ נוסף.

האימוץ כחיזוק ופיתוח של העצמי הזוגי

חיזוק ופיתוח העצמי הזוגי והמשפחתי מהווים גם הם מוטיבציה חשובה באימוץ. בני-זוג משתמשים אחד בשני לצרכים מגוונים של יחסי זולת-עצמי, כשהאינטימיות נותנת הרשאה לדגרסיה מבוקרת אל תחושות התמזגות קדומות. אצל אנשים בעלי תחושת עצמי מגובשת ובריאה, רגרסיה זו אינה מאיימת על תחושת האוטונומיה של העצמי, אלא יש אפשרות להיכנס ולצאת מתוכה בנינוחות. הרחבת גבולות הנרקיסיזם האישי לכלול בתחומו את בן-הזוג מאפשרת השתתפות בחוויות זולת-עצמי מחזקות של בן-הזוג כאילו היו שלי. למשל, אם אחד מבני-הזוג זוכה בפרס יוקרתי המשמח אותו ומעלה את הערכתו העצמית, גם השני גאה בו ונהנה מהישגיו, שהרי "הוא בן-הזוג שלי".

אם לעומת זאת צורכי זולת-עצמי חשובים מבן-הזוג אינם מסופקים, נוצרות תחושות זולת-עצמי פגומות, המלוות ברגשי תיסכול ואכזבה, ונוצר איום, הן על שלמות העצמי והן על שלמות הנשואים. תיאוריות שונות, ובעיקר התיאוריה של הנדריקס (25), מצביעות על הפוטנציאל של טיפול וריפוי הדדי בין בני-הזוג כשכל אחד מהם מכיל, מקבל אספחיה ומשמש כמרפא של פגיעות הילדות של השני, ודרך זה גם מקבל השלמה של חלקים מדוכאים של העצמי שלו. הכלה הדדית כזו משפיעה כמובן גם על טיב ההורות.

מחקרים, כגון זה של בלסקי (26), רואים במידת הליכוד הזוגי ובהסתגלות החיובית לנשואים את המדד המגבא בצורה ברורה ביותר את טיב ההורות. הם מצביעים על הצורך ב'ברית הורית' (parenting alliance) של חוויית זולת-עצמי, החיזנית לתוויה טובה כהורים, כזו המאפשרת להם לשמש זולת-עצמי מיטיב לילדיהם. כשהעצמי הזוגי אינו מגובש, חסרה מחוייבות ממשית לנשואים, ולדוב גם החיקשורת וההכהרה של ציפיות ופחדים היא חלקית. ברית כזו חשובה במיוחד כשמדובר בהורות מאמצת, על משימותיה המיוחדות.

לדוגמה — הזוג אלה ועוזי, הנשואים שנה, לאחר חברות של מספר שנים, פנו לאימוץ מאחר שלאשה אין ביציות פוריות עקב מחלה קשה בעבר. במקביל הם עדיין שוקלים אפשרות של הריון מוזע הבעל עם תרומת ביצית. לשניהם היתה עמדה חיובית ביחס לגבי אימוץ, הן למען עצמם והן ממניעים אידיאולוגיים ואלטרו-איסטיים, והביעו כיטחון רב לגבי יכולתם כמאמצים. בהיותם אנשים אינטליגנטים, משכילים ובעלי ניסיון בעבודה עם ילדים, הוערכו בשלב ראשון כמועמדים טובים ביותר. אולם שוב נתן האיבחון חמונה שתה. באיבחון המוקדם של האשה בלט אי הביטחון שלה ביציבות הקשר הזוגי, וכן מרכיב דיכאוני, הקשור הן בחשש להיעוב והן בחשש מהתקף חדר של המחלה העלול לסכן את חייה. בטיפור שלה לתמתה MF13 בה נראית אשה שוכבת חשופה חלקית ונבר עומד ומסתיר את פניו, מספרת — "רופא שהוזעק למקום מגלה שהאשה הזאת מתה, אולי גוסטפ... לא הצליח להציל, קשה לו".

עוזי נראה באיבחון בנבו לא שיגרתי, מרון ושאפתן, אשר בדי להגן על עצמו מהיסחפות רגשית ואיבוד גבולות העצמי, מאמץ לעצמו עמדה של 'מרען' מחבונן. עמדה זו היוותה אחת מהגנותיו המרכזיות כילד במשפחה, בה שרר מתח רב. על אף שהוא מסוגל' ואף זקוק לקשר קרוב, הוא הגתי, חשדן, ונטה להתכצר בעמדה של ריחוק רגשי. עוזי הקפיד להגדיר את הקשר עם אלה כמשהו הנכון עבורם לעכשיו, אבל בעייתי, ואם יתברר שהם מזיקים זה לזו יפרדו. סיפורו של עוזי לתמתה MF13 שתה לגמרי משל אשתו; סיפור סיפור ארוך על זוג סטודנטים שכיף להם להיות ביחד באווירה של רוגע וביטחון; הם מתחילים משחק אהבים, עם הרבה סיפוק נפשי, ואחרי נימנום הנבר חוזר לליטודים בעור היא נשארת רדומה. סיפורו משקף את געגועיו לקשר קרוב, חם וחושני עם דמות אשה, בתנאי שיחוש ביטחון ורוגע.

אלא שתחושה של ביטחון ורוגע לא שררה במבחן המשותף. להיפך, האווירה היתה מתוחה, שניהם זרקו הכדור אחד לשני והתקשו לבנות סיפורים משותפים. בתגובותיהם לתמונה הנ"ל, בלט עוד יותר המתח וחוסר האמון בין בני-הזוג. אומרת אלה (תוך צחוק לא מתאים) — "הם משחקים במחבואים, הוא מכסה עיניים והיא

מתחבאה אבל לא כל כך טוב". כלומר אין היא מעיזה לשתף את עוזי בסיפור המחלה והמוות, שסיפרה במבחן האישי שלה, למרות שקשה לה להחביא את רגשותיה. הם מנסים מספר סיפורים אפשריים, כשעוזי הולך ונעשה פסיבי והגתי, ואינו נותן תמיכה לאלה. לבסוף הם מסכימים על סיפור לא סביר, על דוגמנית עירום ופסל: "מה לעשות שהדוגמנית הטובות פנויות לעבודה רק בשעות מרוות? זה מתיש, אך שווה את המאמץ. כעת אני זקוק להתמתחות טובה וקצת אוויר צח". כלומר, ההכחשה וההתעלמות מהנושא הכאוב אינם מאפשרים לבני-הזוג חמיכה הדדית שתעזור להם בהתמודדות. כאשר נעשה ניסיון בשיחה משותפת לעמת את הבעל עם עמדתו החמקנית בלסי המחוייבות לקשר הזוגי, ולזון במידת יכולתו להיות מחוייב לילד מאומץ, הלכו ונחשפו עוד יותר הנוקשות והסחידות הפנימיות באישיותו, עליהן הוא מתקשה לגשר. במקרה זה נראה, אם כן, שהיעדר ברית זוגית יקשה גם על יצירת ברית הורית, שתתן מסגרת של ביטחון ויציבות לילד מאומץ, ולכן הזמלץ על טיפול זוגי ועל תקופת המתנה לביסוס הקשר, כתנאי לקבלת ילד.

בזוגות בהם העצמי הזוגי אינו מגובש, והרא מלא מתחים, התנגשויות ומאבקי-כוח מתמידים, עלול הילד המאומץ, כמו גם ילד ביולוגי, להיגרר לתוך המאבק. ההורים יתחזרו על הילד ועל אהבתו, כשהמאבק נחשף ביתר עוז במקרה שמגיעים להליכי גירושין. אצל הורים מאמצים מאבק זה יכול ללבוש צורות מיוחדות.

למשל, אם אחד מהם מרגיש מקופח היות שהעקרות היא הבעיה של השני; גם אם לכאורה הסתגל לבעיה וקיבל את האימוץ כפתרון, חצוץ האיבה כאשר יתחילו בעיות כלשהן אצל הילד — אז יכול ההורה הלא עקר, להאשים בכול את השני — כלומר — "אילולא היינו נאלצים בגללך לאמץ, לא היינו צריכים כעת לסבול מילד בעייתי, מופרע, הנכשל בבית-הספר ונשואינו לא היו נפגעים."

חוויה דומה עלולה להופיע כשאין ברית הורית אמיתית בקשר לנושא האימוץ. למשל, כשהרצון לאמץ בא בעיקרו מאחד מבני-הזוג, לרוב מהאשה. הבעל, אשר חש שנושא זה הוא ממש בנפשה של אשתו, אינו מעיז להתנגד או אפילו לגלות את הסתייגותו, מחשש לאבד את אהבתה ומסירותה. לעתים אף אינו מרשה לעצמו לחוש את מלוא התנגדותו. כלומר, הבעל משמש כאן כזולת-עצמי כוחב, כאילו מזדהה עם צרכיה ומשאלותיה, אך נותר עם התנגדותו הפנימית. זיוף כזה פועד להיחשף בשמופיעים קשיים עם הילד, שאז יטיל הבעל את האחריות על אשתו: — תראי איך מתנהג הילד שלך!

בעיות מסוג שונה נובעות מן העובדה שבדרך כלל מגיע הזוג המאמץ לשלב ההורות בגיל מבוגר הרבה יותר ואחרי שנות וזיות רבות יותר מהשכיח אצל הורים טבעיים. אם עברו בשלום את התקופה הארוכה של ציפיה, טיפולים מתישים והאשמות גלויות או נסתרות והחליטו להישאר ביחד, יש להניח שיצרו זהות זוגית, 'עצמי זוגי' יותר מלוכד וסגור. חוקרים, שבדקו את השפעתם של לחצי העקרות בזוגות הפונים להפריה חוץ גופית (27), מצאו שזוגות אלה גבוהים במיוחד על סולם של לכידות והסתגלות זוגית, תוצאה הניתנת לפירוש כהתלכדות גבוהה, ממשית או הגנתית, במאבק המשותף והממושך נגד העקרות.

גם תחושת הבידוד של זוגות כאלה מחבריהם, המקימים בינתיים משפחות, דוחפת אותם למצוא משען וגתמה אחד בשני. אפשר להניח שלזוגות כאלה יהיה קשה יותר לפתוח את המעגל הנרקיסיסטי האישי והזוגי על מנת לכלול בתוכו ילד. יש שכל אחד מפחד בינתיים קריירה ועיסוקים משלו כדי למלא את הריקנות, ואלה תופשים את מירב זמנו, כך שהמעבר המיוחל להורות מהווה בכל זאת משבר לא קל.

לא פעם מתפתח קשר מיוחד כאשר אחד מבני-הזוג או אף שניהם רואים אחד בשני הורה וילד — ומשליכים אחד על השני, הן את הצרכים הילדיים והן את הצרכים להורות. נזכיר כאן את הביטוי הידוע של אלקנה, מספר שמואל, כשאשתו חנה העקרה מתעצבת אל ליבה הוא אומר:

חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי, ולמה ירע לבבך, הלא אנוכי טוב לך מעשרה בנים! (שמואל א, א')

ההורה התלוי יותר, שבנה לעצמו מעמד מיוחד, אם כ"ילד" ואם כ'אב' עלול לתפוש את הילד החדש כמתחרה בלחי רצוי, המאיים על מעמדו כנהנה הבלעדי משירותי זולת-עצמי של בת-זוגו.

עובדת היותו של המאומץ ילד 'זר', מוסיפה גם היא קושי, שאינו קיים כאשר בני-זוג עוברים יחד את תהליכי ההפריה, ההריון והלידה, הממחישים להם שהילד בשר מבשרם. כבר הוזכר שאחת הפונקציות שיחסי זולת-עצמי ממלאים היא הצורך ל-alter ego, לתחליף-עצמי או תאומות — כלומר לחוש שהוא דומה לי במראהו וחכונותיו. עם ילד ביולוגי, גם אם אינו ממש דומה לי, קל יותר לחוש שהוא עצם מעצמי ובשר מבשרי. עם ילד מאומץ זה קשה יותר. דרושה גמישות רבה יותר של גבולות העצמי, יכולת לכלול כשלי וכמתי גם ילד שהוא בעצם זר, ולעתים אף שונה מאוד במראהו בהיותו בן גזע וצבע עור אחרים.

הבעיה חריפה ומסובכת במיוחד כשמדובר בבני-זוג, שאחד מהם או אף שניהם בעלי אישיות עם עצמי לא מלוכד, והם משתמשים במנגנוני הגנה מהסוג של פיצול, הכחשה והשלכה. אנשים אלה חשופים בקלות לאיומים על שלמותם העצמית, מתקשים להתמודד עם דחפים מינים או תוקפניים, עם צורכי חלות, או עם תחושת של חוסר שליטה בחייהם ובתיפקודם. אלה אנשים הנוטים גם בזוגיות שלהם להשליך זה על זה אותם חלקים של העצמי שדוכאו והוכחשו. כאשר מוהים מנגנונים כאלה באיבחון האישי והזוגי, ניתן לנבא שהילד המאומץ יהווה בעתיד אובייקט להשלכה של חלק מאותם תכונות או דחפים מוכחשים ומפוצלים.

מהטיפול המשפחתי אנחנו מכירים מקרים רבים, שבהם מהווה אחד הילדים אובייקט להשלכה של תכונות שליליות של אחד ההורים. השלכה זו מאפשרת הגנה על הזוגיות, בשהזוג משתף פעולה בהכחשה של בעיות אישיות או מתחים זוגיים. אך כשמדובר בילד מאומץ, נפתחת

האפשרות הנוחה לשייך את כל התכונות או ההתנהגויות ה'רעות' להורה הביולוגי הרע;

למשל כשהוערה מגלה סקרנות מינית או מתייפה ופתקשטת — "את מתנהגת כמו אמך הזונה!" או כשהילד מתמרד, מקלל, גונב ממתקים או נכשל בלימודים, — "אתה בריון, רע, או מטומטם כמו אביך העבריין!"

יש כאן שימוש בילד כזולת-עצמי במובן השלילי, כלומר כאובייקט להשלכה של חלקים רעים ודחויים של ההורים, השלכה המחזקת את תחושת העצמי הרעועה שלהם. וכמובן שחסרה כאן התייחסות מתאימה לילד כלסובייקט נפרד. יותר מזה — כאשר כל תכונה שלילית מיוחסת להורים הביולוגיים, וכל תכונה חיובית מיוחסת להורים המאמצים, מטפחים הורים כאלה את הפיצול ואת חוסר השלמות, הקיימים ממילא בילד המאומץ, עליו מוטל לבנות את העצמי שלו חוץ התייחסות למערכת כפולה של הורים. ככך הם בעצם מפריעים לתהליך התפתחותי תקין, ופוגעים ביכולתו של הילד לבנות עצמי מלוכד משלו.

לסיכום — הורות מאמצת מציבה אתגרים מורכבים וקשים בהרכה מהורות רגילה, אשר גם היא כידוע אינה כולה סוגה בשושנים. במאמר זה עמדנו על המשמעות הפסיכולוגית של העקרות, ועל תהליך האבל ועיבוד הפגיעה הנרקיסיסטית הדרוש על מנת להשלים עם העובדות המרות, להיפתח לאפשרות של קבלה והתקשרות לילד שאינו שלך, ולהעניק לילד המאומץ חוויות זולת-עצמי מיטיבות. המאמר ניסה לבחון את הצורך של הורים מאמצים לילד, המשמש להם כזולת-עצמי במסגרת תיאורית העצמי, הנותנת מקום לגיטימי לצורכי זולת-עצמי בוגרים; כמו-כן ניסה לבחון באילו תנאים יכולים צורכים אלה להתנגש עם צרכיו ההתפתחותיים של הילד ולפגוע ביכולתו לפתח עצמי מלוכד והמשכי.

ברודזינסקי ועמיתיו (28) טוענים ומראים בספרם שהחיפוש אחר העצמי אופייני לילד המאומץ לאורך כל חייו, ולא רק בגיל ההתבגרות כפי שמקובל לחשוב, מאחר שהנטישה והאימוץ מנתקים אנשים מחלק של העצמי שלהם. על כן, יש לדעתי חשיבות מיוחדת שהורה מאמץ יעבד את הנושאים הקשורים לפגיעות וחסכים נרקיסיסטיים בעברו, כך שלא יאלץ את הילד/ה המאומץ/ת להרחיב את הניתוקים ולפתח עצמי מזוייף, על מנת לענות על צורכי ההורה.

המאמר מדגיש במיוחד את חשיבות האיבחון המוקדם, המאפשר להעריך את הכוחות, את רמת הבגרות האישית ואת מידת גיבוש העצמי האישי והעצמי הזוגי אצל המועמדים לאמץ. הערכה זו מאפשרת לאמוד את מידת היכולת לבנות הורות מאמצת טובה מספיק, הכוללת יחסי זולת-עצמי הדדיים חיוביים, אך כוללת גם אפשרות להתייחס לילד המאומץ כלאדם נפרד, כסובייקט, לפי צרכיו בכל שלב של הסתגלותו לאימוץ ושל התפתחותו האישית.

רצוי מאוד להשתמש בהערכה גם להכנה ולליווי של ההורים המאמצים, תוך התייחסות לנקודות החורפה הנובעות מהתנסויות העבר שלהם, ממבנה אישיותם, ממנגנוני ההגנה בהם הם משתמשים, ומטיב זוגיותם.

מהי, אם כן הורות מאמצת טובה מספיק, ומתי ניתן להעריך את האימוץ כמוצלח באופן אופטימלי? נראה לי שהמרפא לפגיעה הנרקיסיסטית של העקרות אינו קבלת ילד/ה לאימוץ, אלא התהליך ההדדי הנוצר כאשר הילד המאומץ ווהה בכל שלב למעגה אמפתי ומתאים, עם חיסכולים ברמה נסבלת, ומסוגל אז להעניק גם להורה המאמץ חוויות זולת-עצמי מיטיבות. אם אנו רואים את משימת האימוץ ככוללת גם חלק טיפולי מבחינת שיקום וריפוי של פגיעות מוקדמות בעצמי, הרי באימוץ מוצלח, כמו בפסיכותרפיה מוצלחת על פי גישת פסיכולוגית העצמי, ייווצר תהליך חוויתי של תיקון; הצרכים הארכאיים לזולת-עצמי יתחלפו בחוויה שקיים בעולם סביבך הידהוד אמפתי (7), חוויה האופיינית ליחסי עצמי עם זולת-עצמי בחיי המבוגר.

הנדריקס (25) וממשיכיו טוענים שאנשים בוחרים בבן-זוג הפגוע כמוהם באופן שלב ובאופן איזור משמעותי בהתפתחות המוקדמת, אם כי פיתוח סגנון התמודדות שונה, ודבר זה מהווה, הן אתגר והן הזדמנות לריפוי הדדי. נראה לי שהקשר המיוחד הנוצר בין ההורה המאמץ לילד המאומץ סביב מוקד משותף של פגיעות נותן גם הוא הזדמנות לריפוי הדדי, שבמהלכו מקבל הילד את הוריו המאמצים כ"הורים אמיתיים" לכל דבר, וההורים המאמצים חווים אותו כ"ילדם האמיתי", מבלי להתכחש להיסטוריה שלו ושלהם.

ספרות:

1. Freud S., On narcissism: An introduction. S.E. XIV, 1914.
2. נוי, ס., מהו העצמי של פסיכולוגית העצמי, חלק ב': הצגת התיאוריה. שיחות, ט (3): 1995.
3. Kohut H., The restoration of the self. New York, International Universities Press, 1977.
4. Wolf E.S., On the developmental line of selfobject relations. In: Goldberg A. (Ed.), Advances in self psychology. pp 125-126, New York, Guilford, 1980.
5. Lachman F., Interpretation of psychic conflict and adversarial relationships: A self psychological perspective. Psychoanalytic Psychology, 3(4): 341-355, 1986.
6. Wolf E.S., The experience of efficacy. In: Treating the self: Elements of clinical self psychology. New York, Guilford, 1988.
7. Kohut H., How does analysis cure? Chicago, University of Chicago Press, 1984.
8. Winnicott D.W., Ego distortion in terms of true and false self. pp 140-152. In: The maturational process and the facilitating environment. New York, International Universities Press, 1960.
9. Kirk H.D., Shared fate. Glencoe, Ill. New York, Free Press, 1964.

10. Brebner C.M., Sharp J.D., Stone F.H., The role of infertility in adoption. pp 21-22. London, British Agencies on Adoption and Fostering (BAAF), Discussion series: 7, 1985.
11. Brinich P.M., Some potential effects of adoption on self and object representation. Psycoanalytic Study of the Child, 35: 107-133, 1980.
12. נוי-שרב ד., הערכה ואיבחון זוגות המועמדים לאמץ. חברה ורווחה, טז: 65-88, 1995.
13. Sharav D., Assessing adoptive parents using a combined individual and interaction procedure. In: Hibbs E.D. (Ed.), Adoption, international perspectives. pp 73-90, Madison, Connecticut, International Universities Press, 1991.
14. Meyers M., Diamond R., Kezur D. et al., An infertility primer for family therapists: I. Medical, social and psychological dimensions. Family Process, 34: 219-229, 1995. II. Working with couples who struggle with infertility. Family Process, 34: 231-40, 1995.
15. Siebel M., Taymor M., Emotional aspects of infertility. Fertility and Sterility, 37: 137-145, 1982.
16. Benedek T., Infertility as a psychosomatic defense. Fertility and Sterility, 3: 527-541, 1952.
17. Kedem P., Mikulinser M., Nathanson Y., Bartov B., Psychological aspects of male infertility. Brit. J. of Medical Psychology, 63: 73-80, 1990.
18. Hendricks M.C., Feminist therapy with women who are infertile. In: Rosewater L.B. & Walkier L.E. (Eds.), Handbook of feminist therapy: Women's issues in psychotherapy. pp. 147-158, New York, Springer, 1985.
19. Humphrey M., Infertility as a marital crisis. Stress Medicine, 2: 221-224, 1986.
20. Sandelowski M. With child in mind. Philadelphia, Univ. of Pennsylvania Press, 1993.
21. Burns L.H., Infertility as boundary ambiguity: One theoretical perspective. Familiy Process, 36: 359-372, 1987.
22. Bacal H.A., Newman K.M., Theories of object relations: Bridges to self psychology. pp 254, New York, Columbia Univ. Press, 1990.
23. Miller A., The drama of the gifted child and the search for the true self. London, Faber and Faber, 1983.
24. Blum H.P., Adoptive parents, generative conflict and generational continuity. Psychoanalytic Study of the Child, 38: 141-163, 1983.
25. Hendrix H., Getting the love you want. New-York, Henry Holt & Co. 1990.
26. Belski J., The determinants of parenting: A process model. Child Development, 55: 83-96, 1984.
27. Achmon J., Fisch B., Tadir Y., Ovadia J., Family adaptation among couples in IVF treatment. Paper read at the conference on sex therapy, Tel Aviv, 1989.
28. Brodzinski D.M., Schechter M.D., Henig R.M., Being adopted. New York, Anchor Books, Doubleday, 1993.

תולעת ספרים BOOKWORM

ניתן להזמין ספרים גם טלפונית באמצעות כרטיס אשראי

שעות הפתיחה: חנות: א'-ה': 10.00—23.00, ו': 10.00—17.00, מוצ"ש: 17.00—23.00

בית הקפה: א'-ה': 08.30—23.00, ו': 08.30—17.00, מוצ"ש: 17.00—23.00

רח' באזל 30, תל-אביב 62744, טל'/פקס': 03-5462714 נשמח לראותכם